

Využívanie aktivizujúcich edukačných metód vo vyučovaní ekonomických predmetov na stredných školách

Juraj Tej*

Prešovská univerzita v Prešove

Katedra manažmentu

Fakulta manažmentu

Námestie legionárov 3, 080 01 Prešov, Slovakia

juraj.tej@unipo.sk

Viktoria Ali Taha

Prešovská univerzita v Prešove

Katedra manažmentu

Fakulta manažmentu

Námestie legionárov 3, 080 01 Prešov, Slovakia

viktoria.ali-taha@unipo.sk

Michaela Sirková

Prešovská univerzita v Prešove

Katedra manažmentu

Fakulta manažmentu

Námestie legionárov 3, 080 01 Prešov, Slovakia

michaela.sirkova@unipo.sk

* corresponding author

Abstrakt: Štúdia je zameraná na aktivizujúce metódy a ich využívanie vo výučbe ekonomických predmetov učiteľmi stredných škôl. Súčasnú sociálno-ekonomickú prostredie, jeho digitalizácia a situácia v regionálnom školstve si - aj napriek mnohým problémom – vyžadujú nové prístupy. Obľubu si u žiakov získavajú aktivizujúce metódy, ktoré žiakov nútia k spolupráci, ku komunikácii a hľadaniu riešení inovatívnym spôsobom. Metódy, ktoré dokážu dostať žiaka z jeho komfortnej zóny do zóny učenia sa. Výsledky prieskumu poukázali na pomerne vysokú frekvenciu využitia aktivizujúcich metód na stredných školách v oblasti vyučovania ekonomických predmetov.

Kľúčové slová: aktivizujúce metódy edukácie; ekonomické predmety; stredné školy; komfortná zóna

JEL klasifikácia: A23; I21

1. Úvod

Uplynulých dvadsaťpäť rokov znamenalo obrovskú zmenu v organizovaní a financovaní školstva a vedy, ako aj zásadný prerod ekonomiky. Veľmi často je možné vidieť situáciu posunov vpred či úpadku, ale aj predstierania zmeny. Dá sa hovoriť aj o výraznej zmene pravidiel, ktorá z rôznych dôvodov nespôsobilá na Slovensku očakávanú zmenu reality (Beblavý 2010). Do základného a stredného školstva sa zaviedla určitá konkurencia cirkevných a súkromných škôl, prešlo sa na nové financovanie žiaka, správa škôl bola odovzdaná obciam a regiónom, niekoľkokrát sa reformoval platový systém. Podľa správy o stave školstva za rok 2008 (2009) na vysokých školách (a ani na iných úrovniach škôl to nie je lepšie) ešte nezačala generačná výmena, aj keď k nej už pomaly začína dochádzať; kvalitné pracoviská sa naďalej zlepšujú (hlavne prírodovedné a technické) – čo neplatí o úrovni stredných technických škôl; koexistencia vedy a jej nepotrebnosť z pohľadu stredných škôl spôsobujú spolu s ďalšími organizačnými faktormi zlyhanie prípravy a reprodukcie intelektuálnych elit. V ostatnej zverejnenej „Správe“ sa prezentujú už iba štatistické údaje a hospodárenie škôl. V ostatnej Správe o stave školstva na Slovensku (2014) sa uvádza pri kvalite vzdelávania iba tristné spôsoby merania externými organizáciami. Nové smery sú naznačené v spomínanej oblasti na kvalitné učebnice (klasické a digitálne). O konkretizácii nových postupov v podobe aktivizujúcich metód edukačného procesu toho veľa nenájdeme.

Aj napriek tomu mnohí učitelia pochopili, že nová doba produkuje nových žiakov, ktorí nemajú problém si potrebné informácie nájsť na Internete a že nová doba si vyžaduje nové prístupy ku vzdelávaniu. Nízka finančná gramotnosť potvrdená meraním OECD (MŠVVaŠ SR 2016) a v rámci nej aj nízka ekonomická gramotnosť, o ktorej sa každoročne presviedčame na fakultách ekonomického zamerania, spôsobili zvýšenú snahu pedagógov stredných škôl zvýšiť kvalitu vedomostí žiakov na ekonomických predmetoch vo väčšej miere pomocou nových inovatívnych prístupov.

2. Základné teoretické východiská

V pedagogickej praxi sa veľmi často hovorí o zážitkovom učení. Jeho hlavný rozdiel oproti klasickému vyučovaniu (v ktorom primárna aktivita je na strane učiteľa) spočíva v tom, že je založené na osobnej aktivite účastníka (žiaka). Podstatný je zážitok účastníka, ktorý vzniká pri aktívnom riešení rôznych úloh - reálnych aj modelových (Ali taha, Tej 2015). Dôležitá je následná reflexia - zhodnotenie a zovšeobecnenie, ktorá tento zážitok transformuje do skúsenosti (využiteľnej v ďalšej edukačnej praxi žiaka).

2.1 Aktivizujúce vyučovacie metódy

Aktivizujúce vyučovacie metódy zlepšujú vyučovací proces a vyučovanie je efektívnejšie. Hlavným cieľom aktivizujúcich metód je zmena statické monologické metódy na dynamickú formu, ktorá vtiahne žiakov nenásilným spôsobom do problematiky a zvýši ich záujem o preberanú tému. Ďalším prínosom je zmena vzťahu medzi učiteľom a žiakmi. Učiteľ používaním aktivizujúcich metód nestráca dominantnú rolu v triede, dáva však žiakom väčší priestor k ich aktivitě, seberealizácii a rozvoji (Kotrba, Lacina 2007). Z pasívneho poslucháča sa stáva partner vyučujúceho, ktorý sa aktívnym spôsobom zapája do vyučovacieho procesu. Cieľom aktivizujúcich metód je viesť žiakov k spolupráci s ostatnými, aby boli schopní podieľať sa na riešení rôznych problémových úloh. Výučba prostredníctvom aktivizujúcich metód taktiež rozvíja komunikačné a prezentačné schopnosti, schopnosť obhajovať vlastný názor, kritické myslenie, kreativitu, vcítenie sa do určitých rolí. Dôležité je však, že postavenie učiteľa sa nemení a naďalej zostáva zodpovedným za dosiahnutie stanovených cieľov, konečných výsledkov a overiteľných znalostí žiakov. Dochádza k zmene jednej z jeho úloh, mení sa z mentora na „facilitátora“. Aktivizujúce vyučovacie metódy nemajú a nemusia nahradiť klasický výklad a frontálne vyučovanie, ale môžu ho vhodne doplniť. Už koncom 20. storočia sa vedelo, že tvorivý učiteľ vo vyučovacom procese: (Maňák 1998)

- podnecuje iniciatívu žiakov,
- zaisťuje neautoritatívne, slobodné prostredie k práci,
- podporuje kreatívne myšlienkové procesy,
- povzbudzuje žiakov k sebahodnoteniu,
- rozvíja umenie klásť otázky,
- vytvára žiakom príležitosť k tvorivej práci,
- pomáha, aby sa žiaci stávali citlivými voči ľuďom, problémom.

Využitie aktivizujúcich metód kladie na učiteľa ekonomických predmetov vyššie nároky, pretože si vyžaduje dlhší čas na prípravu, správny výber učiva a taktiež je náročnejšie na materiálno-technické vybavenie pri jeho realizácii. Je efektívne aj pri osvojovaní si faktov, definícií, termínov a názvov. Ich využitie je vhodné najmä pri učive, ktoré obsahuje príčinnno-dôsledkové vzťahy a v jeho rámci hlavne na osvojovanie, upevňovanie a prehľbovanie zovšeobecných pojmov, princípov, vzťahov a metód práce, ktoré tvoria obsahovú náplň ekonomických predmetov.

Zaujímavé a užitočné poznatky týkajúce sa motivácie, stratégií a hodnotenia ľudskej tvorivej práce ponúka Sternberg v Report on Creativity Support Tools (Ali Taha, Tej 2015), ktorý uvádza dvanásť krokov dôležitých pri výučbe tvorivosti:

- 1) stanovenie účelu a zámeru,
- 2) rozvoj základných zručností,
- 3) podpora získavania znalostí špecifických pre danú oblasť, sféru,
- 4) podpora a odmeňovanie zvedavosti a bádania,
- 5) vytváranie motivácie,
- 6) povzbudzovanie seba dôvery a ochoty riskovať,
- 7) zameranie sa na osobné majstrovstvo a súťaženie samého so sebou,
- 8) podpora a presadzovanie podložiteľných domniek,
- 9) vytvorenie rovnováhy,
- 10) poskytnutie možnosti pre výber a objavovanie,
- 11) rozvíjanie sebariadenia (meta-kognitívne zručnosti),
- 12) naučenie techník a stratégií napomáhajúcich kreatívnemu výkonu.

V praxi učiteľa ekonomických predmetov existujú dva prístupy k vzdelávaniu žiakov. Najčastejšie ide o konvenčný (tradičný) prístup a prístup aktivizujúci, založený na zámernom rozvoji tvorivosti. Na ich porovnanie uvádzame tabuľku 1. Vytváranie, úprava a realizácia aktivizujúcich metód ako aj výučba klasickými metódami je úplne v kompetencii učiteľa. Záleží na jeho osobnosti, schopnostiach, doterajších skúsenostiach a učiteľskej praxi, akým spôsobom bude výučba prebiehať. Pri zavádzaní a uplatňovaní aktivizujúcich metód do výučby je možné prevziať vyskúšané a publikované metódy, ktoré je potrebné prispôsobiť konkrétnym podmienkam, rozšíriť ich alebo pretvoriť alebo vytvoriť nové metódy, ktoré sú však náročné časovo aj odborné.

Tabuľka 1. Charakteristiky dvoch prístupov

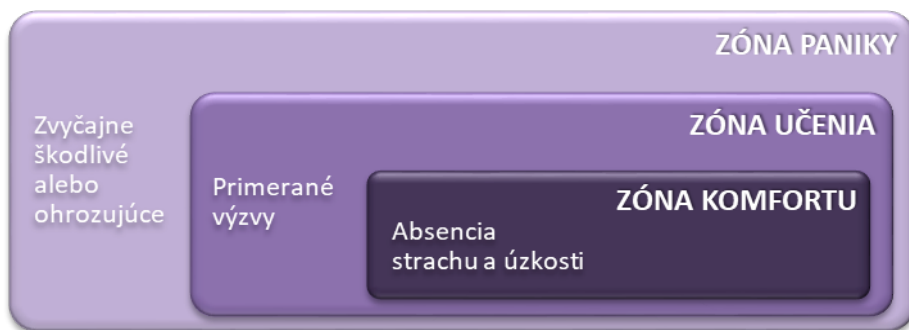
Konvenčný prístup	Aktivizujúci prístup
Hlavným cieľom je obsah	Hlavným cieľom je proces
Primárne je učenie prostredníctvom učiteľa	Primárne je učenie sa, objavovanie, zdieľanie (účastníkom)
Učiteľ je šíriteľom znalostí	Učiteľ je facilitátorom, sprostredkovateľom
Žiak získava poznatky pasívne	Žiak objavuje a zovšeobecňuje poznanie
Dôraz sa kladie na presné plánovanie	Dôraz na pružnosť, prispôboivosť, na uspokojenie potrieb
Ťažisko je v teórii	Ťažisko je v aktivite, praxi
Konvergentný prístup	Divergentný prístup

Zdroj: Spracované podľa Mikuláščík 2010

2.1 Aktivizujúce metódy a zóna komfortu

Spôsobilosť využívať aktivizujúce metódy, realizovať výučbu na predznačených princípoch a rozvíjať kľúčové kompetencie žiakov sa stáva jednou z veľmi dôležitých úloh súčasnej školy, a to tak na strane učiteľov ako aj žiakov, t. j. na oboch stranách katedry. Inovatívne aktivizačné prístupy je potrebné integrovať tak do ekonomických predmetov ako aj do celého vzdelávacieho procesu. Pravdepodobne už nikto nepochybuje o tom, že zaradiť dnes aktivizujúce metódy do edukačného procesu je samozrejmosť, sú známe ich prednosti i nedostatky vo vzdelávaní.

Aktivizujúce metódy prinášajú procesy, ktoré vytrhnú žiaka zo zóny komfortu. Tá predstavuje špecifický (abstraktný) priestor, ktorý má žiak zmapovaný, dokonale ho pozná, v ktorom sa cíti pohodlne a bezpečne, nič ho neohrozuje a nevyvádza z miery. Každopádne človek nezotráva celý život len v svojej komfortnej zóne – niekedy napríklad nastanú neprijemné objektívne udalosti alebo človek zatúži po prekročení tejto zóny, čím sa dostáva za hranice poznaného, naučeného a bezpečného. Vtedy žiak vstupuje do zóny učenia, v ktorej sa stretáva s novými podnetmi, na ktoré nemá pripravené vzorce správania. A práve tieto aktivity odкрývajú pre neho nové možnosti, nabádajú žiaka ku krokom do zóny učenia. Podľa Svatoša a Lebedu (2005) ich cieľom nie je len rozvoj konkrétnych vedomostí a zručností, ale najmä inšpirácia pre sebarozvoj. Každopádne je potrebné vyberať také úlohy, ktoré budú znamenať pre žiaka primeraný a zvládnuteľný krok do zóny učenia. Zónu komfortu i spomínanú zónu učenia je vidieť na Tusonovom modeli na obrázku 1.

Obrázok 1. Tusonov model

Zdroj: Ali Taha, Tej 2015, s. 85

Model zóny komfortu predpokladá, že počas svojho vývoja sa každý učí zručnostiam, získava skúsenosti (pozitívne aj negatívne), pestuje si svoje modely správania a komunikácie a buduje si svoj hodnotový rebríček. Taktiež objavuje svoje ciele a zmysel života a tým všetkým si okolo seba vytvára zónu komfortu (zónu skúseností a bezpečnosti) – bez ohľadu na to či ide o žiaka základnej lebo strednej školy. To znamená že, všetko čo je v tejto zóne obsiahnuté, je žiakom „vstrebávané a interiorizované“ a pri ďalšom stretnutí ho to už nemôže prekvapiť (Tej, Krasnoděbski 2009).

Žiak strednej školy má na danú situáciu pripravený model riešenia, ktorý už v edukačnom strete získal alebo získal, overil alebo overí – bez vysokého rizika, ktoré existuje v reálnej praxi. Keď z tejto zóny vykročí do oblasti nepoznaného, dostane sa do oblasti rastovej - rozvojovej. Prechod z jednej zóny do druhej je pre študenta stimulujúci – rušivý - proaktívny. Zóna sa správa ako dynamický systém. Pri vystavení študenta riziku z neznámeho výsledku rozhodnutia sa zóna rozpína v oblastiach, na ktoré pedagóg pôsobí a zvyšuje tak kreatívny prístup študenta k riešenej problematike. Naopak, ak niektorú z rozvinutých schopností či zručností dlhodobou nevyužijeme, klesá získaný stav na pôvodné hodnoty, niekedy až do oblasti nudy. Prechod spojený s výzvou subjektívneho „rizika“ (sociálneho, psychického či fyzického), ktoré vyvoláva pozitívne motivujúci eustres, sa čiastočne prekrýva so stavom optimálneho prežívania „flow“ – prúdenia, plynutia, toku. Plynutie je stav, pri ktorom dochádza k dokonalému zapojeniu emócií do služieb určitej aktivity sporej s učením. Emócie v tomto stave u žiaka nie sú len obsiahnuté a ventilované, ale sú súčasne konštruktívne, plné energie a úzko spojené s činnosťou (Tej, Krasnoděbski 2009).

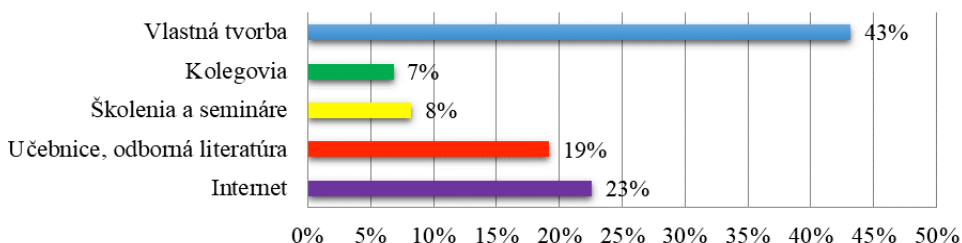
3. Metodológia

Cieľom prieskumu bolo zistiť využívanie aktivizujúcich vyučovacích metód vo výchovno-vzdelávacom procese v predmetoch s ekonomickým zameraním na stredných školách, získať informácie týkajúce sa účinnosti vyučovacích metód a činitele, ktoré ovplyvňujú ich výber. Zaujímala nás aj názor učiteľov na prínos a efektívnosť aktivizujúcich vyučovacích metód.

Výskumnú vzorku predstavovalo 64 respondentov, učiteľov ekonomických predmetov na stredných školách v Prešovskom samosprávnom kraji. Išlo o 77 % žien a 23 % mužov. Priemerný vek respondentov bol 45 rokov a dĺžka pedagogickej praxe predstavovala priemerne 20 rokov. 59 % respondentov využíva aktivizačné metódy pravidelne, ostatní občas. V prieskumnej vzorke sa nenašiel učiteľ, ktorý by nepoužíval aktivizačné metódy. Údaje boli získané anonymným dotazníkom v roku 2017.

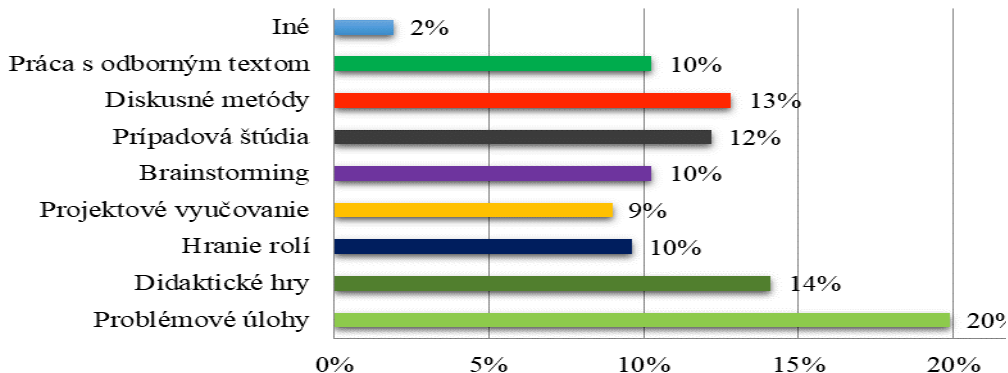
4. Prieskum využitia aktivizujúcich metód na vyučovaných ekonomických predmetoch

Najčastejším zdrojom nápadov na využitie aktivizujúcich metód je učiteľ sám (Obrázok 2). Takto odpovedalo až 43 % učiteľov ekonomických predmetov. V ďalšom poradí sú podľa frekvencie internet, literatúra, školenia a semináre a kolegovia (23 - 8 %). Najmenej inšpirácie prinášajú kolegovia – pravdepodobne preto, že každý si svoje know-how stráži, nakoľko pre nich organizovaných seminárov, na ktorých by dostávali učители spracované nápady je veľmi málo.

Obrázok 2. Zdroj inšpirácie pre aktivizujúce metódy

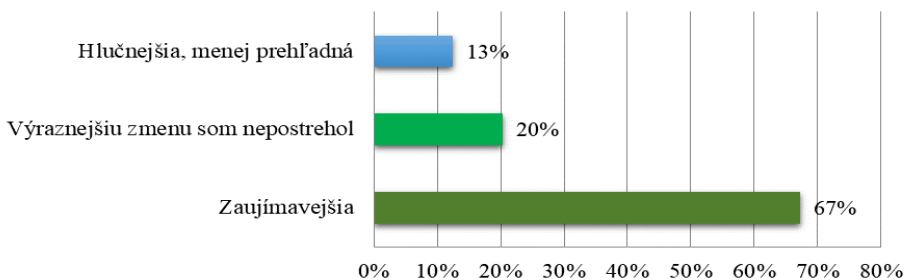
Ako je vidieť na obrázku 3, najväčšej obľube sa tešia problémové úlohy (20 %), ktoré sú využívané najčastejšie. Po nich nasledujú didaktické hry (14 %), tvorivá diskusia (13 %) a prípadové štúdie (12 %).

Obrázok 3. Frekvencia využitia jednotlivých metód

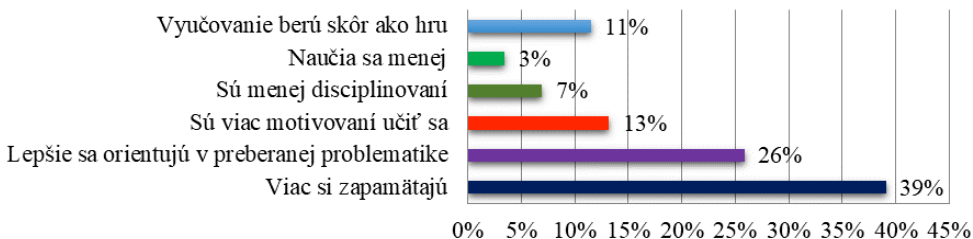
Hranie rolí, brainstorming a práca s odborným textom sa podľa odpovedí respondentov využívajú na rovnakej úrovni (10 %). Využitie projektového vyučovania získalo pomerne málo, iba 9 %, čo je spôsobené nekompatibilitou časových požiadaviek na projekt a možnou týždennou dotáciou ekonomického predmetu.

Väčšina respondentov hodnotí vyučovanie so zaradením aktivizujúcich metód za zaujímavejšiu a to až 67 % (Obrázok 4). 20 % učiteľov ekonomických predmetov nepostrehlo žiadnu zmenu pri využití skúmaných metód. Iba 13 % respondentov malo s využitím aktivizujúcich metód negatívne skúsenosti, lebo priebeh výučby hlučnejší bol a rušivejší. Išlo o učiteľov rôzneho veku, podľa nášho názoru učiteľov konzervatívnych, nakoľko z cieľov použitia aktivizácie je sú aj komunikačné zručnosti, ktoré nie je možné získať klasickým sedením študentov potichu, teda bez komunikácie. Z uvedeného vyplýva že väčšina respondentov hodnotí výučbu aktivizujúcimi metódami za zaujímavejšiu.

Obrázok 4: Vplyv aktivizujúcich metód na výučbu

Skúmané metódy, podľa názoru respondentov, majú na žiakov rôzny, ale prevažne pozitívny vplyv (90%). Iba 3 % učiteľov uviedli, že žiaci sa takto naučia menej – pravdepodobne sú to učители konzervatívneho zamerania a 10 % učiteľov uviedlo problém nedisciplinovanosti – pravdepodobne pôjde tiež o konzervatívcov, ktorí nemajú zvládnutú metodiku a autoritu pri týchto používaných metódach. Najväčšie pozitívum vidia učители v kvantite zapamätania si látky (39 %), 26 % respondentov uviedlo lepšiu orientáciu v preberanej problematike, lepšiu motiváciu uvádza 13 % opýtaných. Takéto vyučovanie chápe ako hru 11 % učiteľov (Obrázok 5).

Obrázok 5. Vplyv aktivizujúcich metód na žiakov

Odpovede na otázku týkajúcu sa záporných stránok využitia aktivizujúcich metód vyučovania predstavuje Tabuľka 2. Respondenti našli negatíva, najvyššiu frekvenciu zaznamenala odpoveď, že aktivizujúce metódy sú náročné na prípravu a čas učiteľa (31 %). S tým môžeme jedine súhlasiť, ale z pohľadu výsledku ide o nezanedbateľne pozitívny fakt: lepšie pripravený učiteľ zvláda vyučovaciu jednotku lepšie a výsledok vzdelávania prináša vyšší efekt úspešnosti získania vedomosti či zručnosti.

Tabuľka 2. Negatíva využívania aktivizujúcich metód vyučovania

Záporné stránky	Počet	%
Náročné na čas a prípravu učiteľa	58	31
Nedostatok vypracovaných podkladov	44	23
Nízka časová dotácia predmetu	34	18
Nedostatočné materiálne vybavenie školy	28	15
Nedostatok informácií o danej problematike	9	5
Žiaci si osvoja menej poznatkov	7	4
Nepochopenie zo strany vedenia	5	3
Zľahčovanie osvojenia si poznatkov	3	2
Iné	0	0
Spolu	188	100

Tabuľka 3 podáva zostupný prehľad kladných stránok využitia aktivizujúcich metód, ktoré zostavili respondenti prieskumu.

Tabuľka 3: Pozitíva využívania aktivizujúcich metód vyučovania

Výhody aktivizujúcich metód	Poradie
Žiaci si viac zapamätajú a sú aktívni na vyučovacích hodinách	I
Uplatňovanie vedomostí pri riešení vedomostných úloh	II
Žiaci vyjadrujú svoj názor na preberanú problematiku	III
Vyučovacia hodina je pre žiakov zaujímavejšia	IV
Lepšie pochopenie učiva zo strany žiakov	V
Pri osvojovaní učiva žiaci zapájajú viac zmyslov pri vnímaní učiteľa	VI
Vytvorenie partnerského vzťahu žiak – učiteľ	VII
Motivovanie žiakov k tvorivosti a kreativite	VIII
Aktívne zapájania žiakov do vyučovania	IX
Prepojenie preberaného učiva s praxou	X

Na prvom mieste respondenti uvádzajú fakt, že žiaci žiaci strednej školy sú aktívni a viac si zapamätajú, čo je pre mnohých cieľom konkrétnej vyučovacej jednotky. Na druhom mieste ide o uplatňovanie prv získaných vedomostí žiakov pri riešení úloh, t. j. ide o proces využitia interiorizovaných poznatkov. Na tretie miesto sa umiestnila možnosť a ochota žiakov vyjadriť svoj vlastný názor. Na neposledných miestach sa umiestnili možnosti, ktoré súvisia so zaujímavejšou hodinou, či lepším pochopením učiva žiakmi.

V prieskume bolo ešte zistené, že 95 % respondentov by privítalo „Zbierku príkladov využitia aktivizujúcich metód vo vyučovaní ekonomických predmetov“.

5. Záver

Výsledky prieskumu preukázali záujem učiteľov o aktivizujúce metódy pri vyučovaní ekonomických predmetov. Ich názor predstavuje viac pozitívnych prvkov ako negatívnych a je v súlade so súčasným poznaním. Zároveň môžeme konštatovať, že respondenti sú pozitívne naladení pre využívanie aktivizujúcich metód, majú však k dispozícii málo dostupných zdrojov, kde by našli námetovo pripravené alebo predpripravené možnosti ich využitia. A ako vyplýva z poslednej otázky prieskumu, v rozhodujúcom počte by privítali „Zbierku“ takého zamerania ako metodická pomôcka určenú práve im.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALI TAHA, V. a M. SIRKOVÁ. 2011. Rozvoj kreativity ako dôležitá súčasť vzdelávania manažérov. In: *Sociálna inteligencia v manažmente školy a v pracovnom procese*. Prešov: FM PU v Prešove, ISBN 978-80-555-0436-0.
- ALI TAHA, V. a J. TEJ. 2015. *Tvorivé metódy v manažmente*. Prešov: Bookman, ISBN 978-80-8165-130-4
- BEBLAVÝ, M. 2010. Vedomostná spoločnosť a jej nepriatelia. In: *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava: IVO, ISBN 978-80-89345-19-9.
- BIRKNEROVÁ, Z. 2012. Creative methods and managerial games, *Journal of management and business: research and practice*, Vol. 4, No. 2, ISSN 1338-0494
- FERENCOVÁ, J. a M. ZAHATŇANSKÁ. 2015. Komunikácia ako prostriedok didaktickej transformácie učiva. In: *Sociálna a didaktická komunikácia*. Prešov: PU v Prešove, ISBN 978-80-555-1280-8
- GABRHELOVÁ, G., D. PORUBČANVÁ a L. PASTERŇÁKOVÁ. 2016. *The importance of activating methods in vocational education*. R&R SOURCE, no. 4, ISSN 2313-1640
- KOTRBA, T. a L. LACINA. 2007. *Praktické využití aktivizačních metod ve výuce*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu Barrister & Principal, ISBN 978-80-87029-12-1.
- MAŇÁK, J. 1998. *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvorivosti žiakov*. Brno: Masaryková univerzita v Brne, ISBN 80-210-1880-1
- MIKULÁŠTIK, M. *Tvorivost a inovace v práci manažera*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2016-6.
- Mind Tools. Case Study-Based Learning: Enhancing Learning Through Immediate Application [online]. [cit. 2012-6-15]. Dostupné na: http://www.mindtools.com/pages/article/newISS_94.htm
- Správa o stave školstva na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo školstva SR, 2014.
- SVATOŠ, V. a P. LEBEDA, 2005. *Outdoor tréning pro manažery a firemní týmy*. Praha: Grada Publishing, ISBN 80-247-0318-1.
- TEJ, J. 2000. *Prípadové štúdie pre vyučovanie ekonomických predmetov*. Prešov: FHPV PU. ISBN 80-8068-017-5.
- TEJ, J. 2008. Ekonomické vzdelávanie a hra. In: *Medzi modernou a postmodernou IV. Súťaživosť ako kultúrovnorný fenomén - limity efektivity*. Prešov: PU v Prešove. ISBN 978-80-8068-868-4.
- TEJ, J. a A. KRASNODĚBSKI. 2009. Skúsenosti s vyučovaním manažerských predmetov na zahraničnej vysokej škole. In: *Multikulturalita a komunikatívne kompetencie*. Prešov: FHPV PU v Prešove, Prešov, ISBN 978-80-5550089-8.
- Výročné správy o stave vysokého školstva za roky 2008 a 2015*. Bratislava: Ministerstvo školstva SR, 2009 a 2016.
- Výsledky slovenských žiakov v oblasti finančnej gramotnosti v medzinárodnom meraní OECD PISA 2015*. Bratislava: MŠVVaŠ SR, 2016.